

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 30.12.2016 ✓Accepted/Kabul: 28.03.2017

DOI: 10.5505/pausbed.2017.83798

**KRAL YAZITLARINDAKİ PROPAGANDA BİÇİMLERİ: ERHANEDANLAR
DÖNEMİNDEN ESKİ BABEL'İN SONUNA KADAR***
Gökhan KAĞNICI**

Özet

Propaganda modern bir tabir olmakla birlikte amacı ve uygulanış biçimiyle en eski çağlardan bu yana etkin ve etkili bir yöntem olmuştur. Bu çalışmada Eski Mezopotamya gibi yazıya aşına olan uygarlıklarda özellikle kralların propagandayı kendi amaçları için nasıl kullandıklarına odaklanacaktır. Eski Mezopotamya tarihi boyunca krallar kendi dönemlerinin başarılı ve kendilerince önemli görülen olaylarını çivi yazılı metinlere kayıt etmişlerdir. Kral yazıtları adı verilen bu metinler krallar tarafından belirgin bir ideolojik tavırla, övünge bir dil kullanarak ve belirli muhataplara bir takım mesajlar iletmek amacıyla düzenlenmişlerdir. Kral yazıtlarında kralların gücüne, meşruiyetine ve haklılığına göndermede bulunan ifadelerin ne türden olduğu ve bu mesaj içerikli ifadelerin muhataplarının kimler olduğu bu makalenin konusudur. Son olarak M.Ö. 3. binyılın ortaları ile 2. binin ilk çeyreği arasına tarihlendirilen bazı Mezopotamyalı kralların yazıtlarından yola çıkarak uzun yıllar boyunca devam eden bir “krali ifade geleneğinin” genel hatlarıyla izi sürülmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Eski Mezopotamya, Kral yazıtları, Propaganda.*

**THE FORMS OF PROPAGANDA IN THE ROYAL INSCRIPTIONS OF ANCIENT
MESOPOTAMIA: FROM EARLY DYNASTIC PERIOD TO THE END OF OLD BABYLONIAN
PERIOD**

Abstract

Propaganda is a modern term. It, however, has always been effective and efficient way in terms of exercising and objective with a historical perspective from ancient times to these days. This study will focus on especially how kings utilized propaganda opportunities for himself in the civilizations becoming familiar with writing like ancient Mesopotamia. Over the course of ancient Mesopotamian history, the kings have recorded important and successful events of their own administrations into cuneiform tablets. These cuneiform texts we called king's inscriptions was arranged with very clear an ideological manner, a tongue with boast and intent to convey a number of messages to audiences determined by the Mesopotamian kings. This article deals with expressions related to power, legitimacy and rightfulness of kings, particularly they used in their inscriptions. Also, our aim is to clarify the matter that is who are the audiences of messages. Finally, we will seek to follow in long-standing tradition of royal expressions in the inscriptions of certain kings that dating from around the middle of third millennium to first quarter of second millennium B.C.

Key Words: *Ancient Mesopotamia, Royal Inscriptions, Propaganda.*

* Bu makale, yazarın, “Tarih Yazıcılığı Açısından Eski Mezopotamya’da Krali Kayıtlardaki İfadelerin Değerlendirilmesi” başlıklı basılmamış doktora tezinden derlenmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, UŞAK.
e-posta: gokhan.kagnici@gmail.com

1. GİRİŞ

Modern anlamındaki kullanımıyla propaganda, tanımı gereği en basitinden belirli bir fikri, inancı ve temenniye kitleler arasında yaygınlaştırmak anlamında kullanılmaktadır.¹ Doğrudan ya da dolaylı bir şekilde muhataplara iletmeye çalışılan bu yaygınlaştırma biçimleri, tasarlayanın “niyetleri” ile yakından alakalıdır. Yönlendirme amacı güden uygulamaların ve beyanların uygulanma biçimlerine, niteliklerine, içeriğine ve üslubuna belirli bir birey, topluluk veya zümre tarafından karar verildiği için bu karar vericilerin kitlelere iletmek ve benimsetmek istediği her tür düşünce titizlikle ve sonuçları onlar tarafından hesaplanmış olarak tasarlanmaktadır.² Amaç birtakım farklı iletişim/iletme araçlarıyla ve biçimleriyle yönlendirici düşüncelerin muhatapların zihinlerine şüpheye yer bırakmayacak şekilde işlenmesi ve böylece oluşması muhtemel muhalefetin haklılık ve karşı çıkış kanallarının önünün önceden kesilerek itaat ve rıza kültürünün yerleştirilmesidir.³

Tarih boyunca büyük kitleleri belirli bir tarafa yönlendirmek ve çoğu zaman da yönetenin yönetilene ve yönetilmek istenene kendi fikirlerinin ve inançlarının tesiri altına alma çabası olarak propagandaya başvurulmuştur. Tek taraflı (egemen olan) sürekli ve sistematik bir iletim muhatapları zamanla söz konusu fikirlerin, inançların ve temennilerin gerçekliğini sorgulayamaz hale getirir. Onların da kabul edeceği ya da etmek zorunda bırakılacağı bir gerçeklik hali/durumu yaratılmak istenir. Önyargılı düşünce ve fikirlerin çoğu zaman yalan ve aldatmaca yoluyla yayılmasını sağlamak gibi kurnazca bir yöne sahiptir ve genellikle bireyin psikolojisiyle oynanarak üretilir.⁴

Eski Yakındoğu'nun birçok uygarlığından günümüze kadar ulaşan ve farklı konularda sayısız bilgi barındıran yazılı metinlerde (buna kralların icraatlarının anlatıldığı metinler de dâhil) günümüzdeki anlamına ve kullanımına karşılık gelecek bir “propaganda” kelimesine rastlanmamaktadır. Ancak bilhassa krali metinlere bakıldığında anlatılan olaylar ve özellikle bunların anlatılış biçimleri diğer bir deyişle muktedir olanın muhataplarına karşı kullandığı dil, modern propaganda tanımlarıyla, biçimleri ve yöntemleriyle büyük oranda örtüşüyor görünmektedir.⁵

Makalenin konusunu oluşturan Eski Mezopotamya uygarlıklarının çivi yazılı kral yazıtları bize Sümer, Akad, Babil ve Asur krallarının kendi dönemlerinin siyasi, dini, iktisadi ve sosyo-kültürel olaylarını hangi niyetlerle ve ne şekillerde anlatmış olduklarını göstermesi bakımından bu kralların propaganda ve ikna biçimlerine dair çok sayıda kanıt sunmaktadır. Bu yönüyle bu kral yazıtları, söz gelimi örneğin bir Akad kralı için kendisinin temelde siyasi egemenlik ve meşruiyet arzuları ile doğrudan ilişkili olduğu ve hükmetme yetkisinin kanıtlarını sergilediği kutsal bir referans metni olarak görülebilir.

Krallar muhataplarını kendi başarılarına odaklayan birçok alandaki icraatlarını çivi yazılı kil ve taş tabletlere, adak eşyalarına, saray duvarlarına, heykellere, stellere ve anıtlara yazdırmıştır. Bu yazıtlar çoğunlukla kralların etkin ve yetkin olduğu “güç alanlarını” belirlemeye ve belirtmeye hizmet ederlerdi. Kralların kendilerini tanımlama biçimleri, üzerlerine aldıkları unvanlar, siyasi-askeri başarıları, inşaat faaliyetleri ve çoğu

¹ Armağan 1999, 418.

² Qualter 1980, 259-260.

³ Makaledeki söz konusu iletişim araçları ve biçimleri M.Ö. 3. binin ortalarından M.Ö. 16. yüzyılın başlarına kadarki süreyi kapsayan Sümerce ve Akadca yazılmış kral yazıtları ve bu yazıtlardaki krali ifade biçimleridir.

⁴ Pratkanis – Aronson 2008, 13; Jowett – O’Donnell 2006, 16.

⁵ Propaganda kelimesi Latince *propagare*'den gelmektedir. Propagare yaymak, yaygınlaştırmak ve var etmek gibi anlamlara gelmektedir (Sharma 2007, 285). Ayrıca propaganda kelimesinin Eski Mezopotamya metinleri için kullanılabilirliği hakkında bakınız: Cooley 2014, 7-13.

zaman yazıtın kendisini dokunulmazlık ve kutsallık ile ambalajlayan metnin sonundaki lanetleme ve kutsama formülleriyle tipik bir kral yazıtı, tarihsel birçok olaydan bizleri haberdar etmekle birlikte ideal ve iddialı bir “kral imajı” sunmaktaydı.

2.KRALLAR, YAZITLARI VE PROPAGANDA BİÇİMLERİ

Geç Uruk (yaklaşık olarak M.Ö. 4. binin sonlarına doğru)⁶ gibi Mezopotamya'nın en erken devirlerinde taş bloklarda, silindir mühürlerde ve farklı objelerde ok atan, aslan avlayan ve mızrak savuran bir erkek figürü görülmeye başlanmıştır. Bu erkek figürünün sosyo-ekonomik statüsüne göndermede bulunan ideolojik ve dinsel konularla bağlantılı bir şekilde Uruk Vazosu gibi eserler üzerindeki temsili, bu kişinin bir yönetici olduğunu akıllara getirmiştir.⁷

Bu kişiler büyük olasılıkla Erhanedanlar (2900-2350) döneminde Sümer şehir devletlerinin başındaki rahip-krallardır. Özellikle 3. binyılın ortalarına doğru bu yöneticilerin şehirlerin sınırlarını genişletme arzuları, arazi ve sınır anlaşmazlıkları ile sulama kanallarını sınırlara dâhil etme mücadeleleri onları özellikle güvenlik açısından sürekli bir teyakkuz halinde olmaya zorlamaktaydı. Sınırları genişlemeye başlayan bu şehir devletlerinde siyasi, askeri, ekonomik ve dini konuların ve olayların çeşitlenmesiyle bürokrasi de gelişmeye başlamıştı. Diğer taraftan şehir devletlerinin güvenliği ve istikrarı için tek bir kurumu (krallık) temsil eden tek bir kişi (kral) ortaya çıkmıştı. Bu kişi “büyük adam” anlamındaki Sümerce LÚ.GAL idi. Sippar, Kiş, Uruk ve Ur gibi Sümer şehir devletlerinde LÚ.GAL olan kişinin, tanrıların işlerine vekâlet eder bir pozisyona sahip *en* ve *ensí*'lere⁸ nazaran daha dünyevi ve siyasal bir yönü bulunmaktaydı.⁹ Bununla birlikte bütünüyle tanrısal alandan dışlanmayan LÚ.GAL, tanrıların yeryüzündeki temsilcisi¹⁰ ve dünyevi iktidarın en üstündeki olma vasıflarına genellikle başarılı icraatlarını kanıt göstermiştir. Yazılı metinler açısından konuşacak olursak iş bilir ve güçlü bir kral imajı çizmenin başarılı ve meşru bir kral olmakla yakından ilişkisini ilk idrak eden Sümer kralları oldu. Bu durumun aynı zamanda LÚ.GAL unvanı kullanımının yaygınlaşması ile aşağı yukarı aynı döneme denk gelmesi anlamlıdır. Örneğin kendisinden sıklıkla LÚ.GAL olarak bahsedilen Lagaş hanedanının ilk kralı Ur-Nanşe (yaklaşık olarak 2500 civarı) tapınaklar inşa etmekle, çok sayıda su kanalı kazmakla ve Lagaş şehrinin surlarını örmekle övünen ilk krallardan birisiydi.¹¹

3. binyılın sonlarında özellikle Güney Mezopotamya'da hüküm sürmüş Eanatum (yaklaşık olarak 2450 civarı), Urukagina (yaklaşık olarak 2350), Lugalzagesi (2340-2316), Gudea (2144-2124) ve Ur-Nammu (2112-2095) gibi birçok Sümer kralı adalet, toplumsal refah ve ekonomik zenginlik gibi birtakım benzer özellikleriyle ünlenmek ve tanrısal desteğe mazhar olmak arzusundaydı.¹² Nitekim aynı dönemlerde Akadlar olarak tanımlayacağımız, Erhanedanlar döneminde Güney Mezopotamya'ya gelmeye başlayan Sami kökenli halkların¹³ kurmuş olduğu merkezi bir imparatorluğun kralları da kendi yazıtlarında benzer ancak daha otoriter ifade biçimlerini kullandılar. Mezopotamya'nın

⁶ Bu makaledeki tüm tarihler aksi belirtilmediği takdirde milattan önce (M.Ö.) olacaktır.

⁷ Kuhrt 2010, 29-31.

⁸ Postgate 2000, 396-397.

⁹ Nissen 2004, 160.

¹⁰ Kralların tanrıların yeryüzündeki temsilcisi olduğu iddiası 3. binyılın başlarından Pers hâkimiyetinin başladığı 6. yüzyıla kadar bütün Mezopotamya kralları tarafından devam ettirildi (Parpola 2003, 100).

¹¹ Frayne (RIME 1, E1.9.1.6b) 1998, 90-93.

¹² Başarılı ve meşru Sümer kralı imajını yansıtan benzer yazıtlar için bakınız: Frayne 1990, 1993, 1998.

¹³ Köroğlu 2009, 75.

güneyinden kuzeyine doğru bir yayılma politikası güden Akad krallığı (2350-2150) buna paralel olarak yazıtlarında mutlak bir otorite ile devletin tek meşru gücünü temsil eden bir kral profili çizmiştir.¹⁴

İlk Akad kralı Sargon (2334-2279) ve ardılarının kral yazıtlarına bakılırsa bütün Akad krallarının kendilerini LÚ.GAL olarak tanımladığını görebiliriz. Muhtemelen Akad kralları siyasi ve askeri icraatlarını çok daha fazla ön plana çıkartmayı düşündüler. Çünkü diğer taraftan kendilerinden önce hüküm süren Sümer krallarının dini alanlarındaki rollerine göndermede bulunmak amacıyla kullandıkları ensi unvanı ile yetinmeyip Mezopotamyalı öncellerinden farklı ama ardılarının bazılarının takip edeceği bir ifade geleneğini başlattılar. Yazıtlarda isimlerini başına Sümerce DINGIR (tanrı) tanımlayıcısıyla yazmaya başladılar. Naram-Sin (2254-2218) ve Şarkalışarri (2217-2193) gibi Akad kralları kendi kral yazıtlarından anlaşıldığı üzere tanrıların temsilcileri olmakla birlikte ayrıyeten kendilerine tanrısal vasıflar da atfetmişlerdi.¹⁵ Ayrıca Babil ve Asur kralları gibi Mezopotamyalı ardılarının genellikle kral yazıtlarının ilk satırlarında kullandıkları unvanların ilk defa kralların hâkim oldukları bölgelere/coğrafyalara göndermede bulunacak şekilde tasarlanmaları yine bu dönemde gerçekleşmişti.¹⁶

Yazıtlara bakılırsa tanrıların krallara yönetmesi için halk, yaşaması ve hükmetmesi için toprak ve fetihlerde başarılı olabilmesi için yetki ve kuvvet verdiği iddiasının en hararetli savunucusu olan ilk Akad kralı Sargon'u,¹⁷ Rimuş (2278-2270) ve Naram-Sin gibi hanedanın diğer kralları da benzer ifade biçimleriyle takip etmiştir. Ancak Akad krali propagandanın tek yöntem biçimi tanrısal desteğin güçlü ve ısrarlı bir şekilde vurgulanması değildi. Yazıtlarda farklı ideolojik söylemlere başvurulsa da, bazı ifade biçimleri bir "yenilik" olarak ilk defa kullanıma sokulmaktaydı. Bunlardan en ilginç Akad kralları Rimuş ve Maniştusu'nun (2269-2255) ve sonrasında III. Ur kralı Şulgi'nin (2094-2047) de aynı şekilde benimseyeceği, yazıtlarında "*anlatılan olayların gerçekliği üzerine tanrılara yemin etme*" ifade biçiminin kullanımınıdır.¹⁸ Herhangi bir olayın gerçekliğine dair tanrılar şahitliğinde "yemin" edildiğinin kayıt altına alınmasının nedeni kralın otoritesine muhalefet gösterebilme cüretinde olanlar üzerinde yeminin psikolojik bir baskılama aracı olarak düşünülmesi olabilir.

III. Ur döneminin (2112-2000) ve yaklaşık olarak 2017-1924 yılları arasında hüküm süren İsin şehrinin Sümer ve Sami kökenli krallarının yazıtlarına baktığımızda Ur Kralı Ur-Nammu ve Şulgi ile İsin kralı İsin'li İşbi-Erra (2017-1985) gibi kralların kendi isimlerini tanrısal tanımlayıcı (DINGIR) ile birlikte zikrettikleri¹⁹, "Sümer ve Akad ülkelerinin kralı", ve/ya "dört bir tarafın hâkimi" gibi unvanları kullandıkları²⁰ ve toplumsal ve hukuki düzenlemelerle de ön plana çıkmayı arzuladıkları görülmektedir.²¹

III. Ur dönemi (2112-2000) krallarının propaganda şekilleri büyük oranda Sümerli ve Akadlı akranlarıyla aynıydı. Şulgi gibi dönemin güçlü bir kralı bazı farklı konulara da temas etmişti. Örneğin Şulgi bir gün içerisinde Nippur şehrinde Ur'a koşarak gidip orada tanrılar için kurbanlar kesmiş, kült törenlerine liderlik etmiş, bayramlar kutlamış ve nihayetinde de Ur şehrine aynı şekilde koşarak geri dönmüştü.²² Büyük ihtimalle

¹⁴ Kılıç – Ay 2013, 395-396.

¹⁵ Frayne 1993.

¹⁶ Öz – Albayrak, 2015, 143.

¹⁷ Frayne (RIME 2) 1993, 10, 11, 19.

¹⁸ İlgili kayıtlar için; Frayne (RIME 2) 1993, 47-49, 52-55, 76; Klein 1981, 20; Liverani 2010, 232.

¹⁹ Oates 2004, 55; Michalowski 1991, 54; İsin kralı İşbi-Erra'nın (2017-1985) ilgili yazıtları için: Frayne (RIME 4) 1990, 6, 8, 10, 11.

²⁰ Frayne (RIME 4, E4.1.1.2006) 1990, 10; Reichel 2008.

²¹ Frayne (RIME 3/2) 1997.

²² Frayne (RIME 3/2, E3/2.1.2.54) 1997, 157.

kralın bu enerjik halinin yansıtılması onun dindarlığını ön plana çıkarmak amacıyla yapıldı. Diğer taraftan Şulgi başka yazıtlarında barış yanlısı bir imaj çizmekteyken, diğer yandan gerektiğinde sert bir kral olabileceğinin de mesajlarını verebiliyordu.²³ Yazıtlarındaki söylem biçimleri farklı olsa da, hâkim olduğu ve fethedeceği yerlerde yaşayanlara karşı bir takım mesajlar ilettiği anlaşılmaktaydı. Kimi zaman bu mesajlardan gelecekte hüküm sürecek krallar da faydalanmak isteyeceklerdi. Örneğin III. Ur hanedanının bir diğer kralı Şu-Sin'in (2037-2029) Şimaşki krallığına düzenlediği bir seferden bahsettiği yazıtını geleceğin krallarının kendilerine örnek alacağı söylem biçimlerini içermesi açısından örnek verebiliriz. Bu yazıttaki bazı ifadelerin benzerlerine çok daha sonraları yaklaşık bin yıl sonra hüküm sürecek olan Asur krallarının sert ifadeleriyle dolu kral yazıtlarında rastlamaktayız.

*Şu-Sin, "düşmanlarını güçlü-güçsüz, haklı-haksız ayrımı yapmadan öldürmüş, çok sayıda erkeğin gözlerini kör etmiş, her yeri kesik düşman kafalarıyla doldurmuş ve cesetleri üst üste yığmıştır".*²⁴ Anlaşılan başarılı ve güçlü bir kral imajı sergilemenin yollarından bir tanesinin bu sert ifade biçimlerinden geçtiğini Asurlulardan daha önce Şu-Sin keşfetmişti.²⁵

Kralların su kanalları kazmaları, savaşlardan başarıyla ayrılmaları, adaleti hakıyla tesis etmeleri, halkın refah, bereket ve bolluk içerisinde yaşaması için yaptığı fedakârlıkları ve tapınak inşa faaliyetleri gibi sayısız icraatın kral yazıtlarında övünge bir dille ve hemen hemen her zaman birinci tekil şahıs kipi (ben) kullanarak anlatılmasının başarılı olma, meşruiyet zemini oluşturma ve sorunsuz hükmedebilme adına bütün Eski Mezopotamya tarihi boyunca gelenekselleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu durum 539 yılında Perslerin Babil'i ele geçirmelerine kadar aynı şekilde devam etti. Hatta kimi Pers krallarının da bu geleneğin mirasından oldukça faydalanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Her bir kralın bir önceki kralın uygulamalarını ve uygulama biçimlerini, krali ifadelerini, başarılı ve meşru bir kral olmanın püf noktalarını belirgin bir şekilde kendi güncel yol haritaları için takip etmekte olduğu kral yazıtlarından kolaylıkla anlaşılabilirdi. Ancak bazı dönemlerde krallar yazıtlarında birtakım yeni uygulamaları daha fazla ön plana çıkarmaya çalıştı. Kimi zaman bilinen eski krali uygulamaları ya terk ettiler ya da bunları daha detaylı bir şekilde sundular. Örneğin Eski Babil kralı Hammurabi (1792-1750) Akad ve Sümer krallarının bazı krali uygulamalarını terk etmiş,²⁶ bazılarını ise daha fazla detaylandırarak kendisine buradan bir güç devşirmiştir. Kral, Hammurabi Kanunları adı verilen stelinde adaletli olma vasfını yoğun bir şekilde işlerken, kendi kral yazıtlarında belki de bu özelliğinden elde etmeyi düşündüğü şöhreti ve başarıyı kalıcı kılmayı ihmal etmemiştir.²⁷ Bununla birlikte ikinci bin yılın başlarından ortalarına kadar hüküm sürmüş Babil, Mari ve Larsa krallarının idaresi altındaki halka karşı teveccühlerde bulunması geleneği de ortak bir ifade modeli olarak yazıtlardaki yerini alacaktı.²⁸

²³ Liverani 1995, 2357; Liverani 2010, 233.

²⁴ Frayne (RIME 3/2, E3/2. 1.4.3) 1997, 302-306.

²⁵ Bu türden sert ifadelere Akad ve III. Ur döneminin başka krallarının yazıtlarında da rastlamaktayız. Ancak ilk defa Şu-Sin'in söz konusu yazıtında bu ifadelerin daha belirgin ve uzun olduğunu söyleyebiliriz.

²⁶ Klengel 2001, 184.

²⁷ Oates 2004, 80.

²⁸ Kağnıcı 2012, 171-173.

3. MUHATAPLAR

Yaklaşık olarak 2600 yılına tarihlendirilen Kiş kralı Enmebaragesi dönemine ait bilinen en eski tarihli kral yazıtından 539 tarihinde Babil kentini Perslilere terk etmek zorunda kalan Yeni Babil kralı Nabonid döneminin yazıtlarına kadar yaklaşık iki bin boyunca krallar, büyük taş stellerden çivi yazılı tabletlere, saray yapılarının koca koca taş bloklarından ufakık mühür baskılarına kadar, birçok alana kendilerinin isimlerini ve başarılı icraatlarını yazdılar/yazdırdılar. Okuma-yazma oranının çok düşük olduğu, kralların bile çok azının okuma yazma bilebildiği²⁹ bir coğrafyada yazılı materyal üretiminin çok fazla olması oldukça düşündürücüdür. Birçok alanda ve konuda bizleri bilgilendiren Sümerce ve Akadca çivi yazılı metinlerin çokluğu akıllara bu yazılı metinlerin muhataplarının kim olduğu sorusunu³⁰ getirmektedir. Zira özellikle saray çıkışlı yazılı metinlerin elden ele dolaşmasının pek mümkün olmadığı bir dönemden bahsediyoruz. Oldukça prestijli meslekler olsa da kâtipler, rahipler ve üst düzey saray memurlarının küçük yaşta almaya başladığı çivi yazısı eğitimi, onların öğrencilik yıllarından kalma bilhassa Eski Babil dönemine ait ya da bu dönemdeki metinlerin kopyaları olan alıştırma ya da okul metinlerinden anlaşılacağı üzere uzun yıllar boyunca süren oldukça zahmetli bir süreçti.³¹ Bundan dolayı yazıyı kullananlar ve yazılı olanları anlayanlar sınırlı sayıda kişiden oluşmaktaydı. Hele ki söz konusu kral yazıtları olduğu zaman bu metinlerin kaleme alınmasından doğrudan muhataplarının belirlenmesine kadar süreci idare ve takip edecek azınlık daha da azalıyordu. Çünkü bu kişiler krali metinleri okuyabilmenin yanı sıra metinlerdeki siyasal ve dinsel göndermeleri de anlayabilmeliydi.

Titizlikle ve göndermelerle dolu bir şekilde hazırlanan ve başarılı, kahraman, adil ve gerektiğinde düşmanlarını perma perişan edebilecek kudrete sahip bir kralın hatırasını canlı tutan kral yazıtlarının muhatapları temelde dört tanesi dünyevi bir tanesi de uhrevi olmak üzere toplam beş gruptan oluşmaktaydı. Doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yazıtlardaki ifadelerin kendilerinin hitap ettikleri kitleleri olan muhataplar, saray ve çevresindeki elitler ile okuma yazma bilen seçkinler,³² merkez ve taşradaki halk, içerideki ve dışarıdaki düşmanlar, geleceğin kralları ile sonraki nesiller ve son olarak da tanrı ve tanrıçalardı. İlk grup içerisinde kâtipler, bilginler gibi saraya ya da krala yakın olanları ve kral yazıtları, siyasal ve bilimsel içerikli mektuplar ile idari yazışmaları kaleme alanları zikredebiliriz. Bu grup okuma-yazma bilmesi, saraya ve hatta krala yakın olması nedeniyle de metin üretimlerinde bilfiil rol almışlardır. Kralın övülmesi adına yapılan muhtemel tahribat ve tahrifatin farkında olmanın yanı sıra, tarih yazımsal çarpıtmalara şahit ve ortak olmak gibi bir özellikleri de vardı. Bu ilk grubun mensuplarının “sözün kaynağına” yakın ve bir başka deyişle, krali mesajların üretilme ve aktarılma süreçlerine vâkıf oldukları için yazıtların aktardığı anlamları en doğru şekilde kavrayan kimseler olduğunu söyleyebiliriz.

²⁹ Eski Mezopotamya'nın krallarının çok büyük bir kısmı okuma yazma bilmiyordu. Okuma yazma bilmek ve bu sayede eski dönemlerin metinlerinin içeriklerinden haberdar olabilmek bir övünme nedeniydi. Bazı krallar bu yeterlilikleriyle övünmekteydiler. Bakınız: Foster 2005, 250-251; May 2013.

³⁰“Muhataplar” başlığı altında anlatılanlar, yeni eklemeler yapılmakla birlikte, yazarın “Tarih Yazıcılığı Açısından Eski Mezopotamya'da Krali Kayıtlardaki İfadelerin Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinin “Giriş” bölümünün kısa bir özeti. Bu bölümde sınıflandırılan muhataplar da, Asur bilimcilerin mutabık olduğu, Mario Liverani'nin (1995, 2354-2355) de yazıtların muhatapları olarak belirlediği, okuma yazma bilenleri, merkezde ve taşrada yaşayan halkı ile düşmanları esas olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte yazıtların muhataplarına geleceğin kralları ve nesilleri ile tanrı ve tanrıçalar da eklenmelidir.

³¹ Pearce 1995; Bordreuil ve diğerleri 2015, 298-304.

³² Pearce 1995, 2273-2275.

İkinci grup merkezde, irili ufaklı şehirlerde ve köylerde yaşayan insanlardan oluşmaktaydı. Bu kimseler krali yazıtlarda kralların birçok konuda teveccüh gösterdiğini, refah ve bolluk içerisinde yaşadığını ve korumak ve kollamakla mükellef olduğunu ifade ettiği halktı. Hâkim olduğu yerlerde yaşayan bireylerin ve toplumun güvenliği ve teminatı olarak kral kendisini gösterirdi. İkinci grup içerisinde değerlendirebileceğimiz muhatapların büyük bir çoğunluğunun okuma-yazma ile ilişkisi çok zayıf olduğu için doğrudan krali metinlerdeki ifadeleri anlama ve analiz etme gibi kabiliyetleri yoktu. Neticede halk kralın başarılarından nadir de olsa bazı dini törenlerde ve şehrin meydanlarında okunmak koşuluyla ama çoğu zaman, olayların birebir içerisinde olan ya da metnin üretim aşamasında bilfiil rol alanların yakın çevresine anlatmasıyla haberdar olabilmekteydi. Ayrıca merkezden uzak bölgelerde veya eyalet merkezlerinde kralların görevlendirdiği yerel idareciler de muhataplar üzerinde doğrudan etkili olmuştur.

Üçüncü grup düşmanlardı. Metinlerde gücünden ve otoritesinden dem vurulan kralın tahripkâr eylemleri detaylı olarak ve muhatapı tehdit eder bir biçimde zikredilerek muhalifler ve düşmanlar üzerinde bir korku yaratılmak isteniyor, krali egemenlik, bir başka hat üzerinden ve dehşet verici bir korku iklimi ile üretilmek isteniyordu. Krali yazıtların birçoğunda krallara karşı gelen iç ve dış düşmanların eylemlerine hak ettikleri şekilde cevap verilmekte olduğu gözükmektedir.³³ Krallar, düşmanlarına karşı oldukça sert ve öfkeliydiler. Ayrıca Lagaş kralı Eanatum'un Akbabalar steli, Akad kralı Naram-Sin steli ve Eşnunna Kralı Daduşa'nın steli gibi kralların kahramanlığını ön plana çıkaran sahneler de düşmanlar üzerinde caydırıcı etkiler yaratmaları amacıyla düzenlenmiş olabilirdi.³⁴

Muhatapların dördüncüsü yazıtların kaleme alındıkları zaman henüz hayatta olmadıkları için okuma imkânı bulamayacak olanlardı. Geleceğin krallarını ve sonraki nesilleri bu grupta değerlendirebiliriz. Metinlerin üretildiği zamandan uzun yıllar sonra yaşayacak kimseler, söz konusu metinlere ulaşabilecekleri takdirde günün birinde bu yazıtlara başvurup gereken dersleri alabilirdi. Özellikle krallar, bu metinlerden yola çıkarak kendi dönemlerinin siyasetlerine yön verebilir ve eskinin hatırasını tazeleyebilirdi. Aynı zamanda bu krallar geçmişteki akranlarının başarılı icraatlarından haberdar olmakla onları kutsamaktaydı. Kral yazıtlarının genellikle sonunda yer alan lanetleme ya da kutsama formülleri gelecek nesillere aktarılan mirasın zarar görmemesini ve aynı ya da benzer şekilde bu mirasın paydaşlarına faydalı olmasını sağlamaya yönelikti. Hatta Eski Babil kralı Hammurabi gibi kimi krallar açık bir şekilde, öldükten sonra, ardında bıraktığı kimselerden ve sonraki nesillerden şu şekilde talepte bulunacaktı: *"Sippar halkı yaşamım için dua etti. Halkın dillerine bir tanrı gibi beni her gün anırlar ve sonsuza kadar unutmazınlar diye güzel ismini yerleştirdim."*³⁵ Hammurabi böylesi bir istekte bulunan tek kral değildi, benzer isteklere daha sonraları Asur kral yazıtlarında da rastlamaktayız.³⁶ Kralların ölümsüzlüğe erişme ve şöhretlerini devam ettirme temennileri geride bıraktığı mirasın kendi isimleriyle birlikte sahiplenilmesini istemeleriyle ilgiliydi. Eski Mezopotamya tarihine baktığımız zaman geleceğin krallarının ve nesillerinin kendilerine rol model aldıkları bazı kralların isimlerinin sıklıkla zikredildiğini ve hatta onlarla ilgili zaman içerisinde bir edebi, mitolojik ve epik anlatı geleneği oluşturulduğunu görmekteyiz. Akad kralları Sargon ve

³³ Özellikle Yeni Asur krallarının yazıtlarında düşman ilan edilenlerin yenilgileri oldukça tahripkâr ve şiddet içeriklidir.

³⁴ Bahrani 2008 (özellikle 4. ve 5. bölümler).

³⁵ Frayne (RIME 4, E4.3.6.2) 1990, 336.

³⁶ Mieroop 2006, 56-57.

Naram-Sin bu konudaki tipik iki örnektir.³⁷ Bu kralların isimlerinin, aralarındaki süre göz önünde bulundurulduğunda, Yeni Babil kralı Nabonid (555-539) tarafından coşkuyla anılması dikkate değerdir.³⁸ Neden bu iki kralın çok uzun süre boyunca bu kadar itibarlaştırıldığı başka bir makalenin konusu olmakla birlikte onlardan geriye kalan kahramanlıkları, başarıları, krali donanımları ve temsil ettikleri tanrısal üstünlüklerinin yansıtıldığı kendi kral yazıtlarının bunda büyük etkisi olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan Kuta Efsanesi adıyla bilinen Akad kralı Naram-Sin ile ilgili bir metinde geçen ifadeler bir kralın gelecekte hüküm sürecektir yöneticilere veya yaşayacak insanlara verdiği öğütleri içermesi açısından önemlidir.³⁹

Son olarak hemen hemen bütün Mezopotamyalı kralların yazıtlarında kendilerini tanrılar ve tanrıçaların seçtiğini, atadığını, desteklediğini ve onayladığını ifade ettikleri görülmektedir. Tanrıların yeryüzündeki temsilcileri niteliklerine uygun bir kral hükümdarlık süresi boyunca başarılı, adil, cesur, halkını, şehrini ve kutsallarını koruyabilen ve onurlandıran birisi olmak durumundaydı. Tanrısal desteğin devamı bu başarılı idare yeteneğine bağlıydı. Bu açıdan bakıldığında kral yazıtlarında çok sayıda tanrı ve tanrıça isminin kralların başarılarıyla yan yana anılması çok büyük ihtimalle kralların hem hayattayken belki de hem de öldükten sonra tanrılara, kendilerine yardımcı olmasının ve olmaya devam etmesinin bir karşılığı olarak sunulmuştu. Ayrıca örneklerine Orta ve Yeni Asur döneminde rastladığımız herkesin kolaylıkla ulaşamadığı kırsala dikilen stellerdeki kral temsilleriyle de tanrılar ve hatta geleceğin insanları muhatap olarak düşünülmüş olabilir.

4.SONUÇ

Sonuç olarak kralların başarılı icraatlarını kayıt altına aldırması ve bunun uzun yıllar boyunca muhafaza edilmesi yönündeki çabaları, kendi isimlerini ve yaptıklarını söz konusu muhataplarına sergilemek istemelerinin ve bu şekilde kendilerini övmelerinin ve ululaştırmalarının bir sonucuydu. Diğer yandan tanrıların kralların destekçileri söylemi kralların diğer muhatapları ikna edebilmesi açısından da ayrıca önemlidir.

Erhanedanlar döneminden Yeni Babil döneminin son kralı Nabonid'in kral yazıtlarına bir bütün olarak bakıldığında siyasi ve dini başta olmak üzere kralın güç alanına göndermede bulunan her alandaki uygulamaların biçim ve yöntemlerinin, krali ifade tarzlarının, üzerlerine aldıkları unvanlarının ve hatta kral yazıtlarının ele aldıkları olaylar ve bu olayların anlatılış sırası gibi daha birçok şeyin birbirine benzediğini gözlemliyoruz. Bu durumu kral yazıtları bağlamında söyleyecek olursak belki de bir "krali ifade geleneği" şeklinde açıklayabiliriz. Zaman içerisinde yeniliklerin de dâhil olduğu bu geleneği kimi krallar aynı şekilde devam ettirmiş, kimisi o zamanın siyasi konjonktürüne, toplumun durumuna ve başarılı olduğu alana göre geliştirmiş, kimisi de kendi isteği doğrultusunda bazı hususları ön plana çıkarıp diğerlerini göz ardı etmiştir. Yaklaşık iki bin yıl boyunca egemenlik anlayışı ile yazıtlar arasındaki ilişkinin bu şekilde devam ettirildiği bir sürekliliğin olduğunu söyleyebiliriz. Bu aynı zamanda ifade biçimleriyle ilgili bir tür "miras aktarımı" olarak da görülebilir. Geçmiş dönemlerin güncelliğini hiç yitirmeyecek bilgiler içeren kral yazıtları kendisinden çok şey

³⁷ Eppihimer 2013.

³⁸ Kuhrt 2010/II, 290; Liverani 2011, 46.

³⁹ Liverani 1995, 2363- 2364; Chavalas 2006, 36-40. "Bir vali, prens ya da başka birisi, kim olursan ol, tanrıların kendisine krallık bahşedeceği kişi için bir tablet kutusu yaptım ve bir stel yazdım...Bunu oku ve söylediklerine kulak ver... Akıllı kâtipler stelini okusun. Stelimi okuyanı, bundan ders aları ve beni kutsayanı gelecekteki bir kralda kutsasın" !

öğrenilebilecek, örnek alınması gereken referans metinleri olarak görülmüş olmalıdır. Çok büyük ihtimalle tahttaki bir Mezopotamyalı kral için başarının yollarından bir tanesi de geçmiş akranlarının icraatları hakkında bilgi sahibi olmaktan geçiyordu. Geçmiş ya da tarih bilgisi bu krallar için oldukça önemliydi. Neticede krali propaganda için en uygun alan kral yazıtları, en uygun yöntem ise ideolojik düzenlemelerle hazırlanmış bu yazıtlardaki ifade türleri ve biçimlerinin muhataplara uygun ve ikna edici bir şekilde aktarımıydı.

KAYNAKÇA

- Armağan, A. (1999). "Siyasal Bir İletişim Türü Olarak Propaganda", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi** 9, 417-426.
- Bahrani, Z. (2008). **Rituals of War: The Body and Violence in Mesopotamia**, Zone Books, New York.
- Bordreuil, P. – Chatonnet, F. B. - Michel, C. (2015). **Tarihin Başlangıçları**, (Çev: Levent Başaran), Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Cooley J. L. (2014). "Propaganda, Prognostication, and Planets", **Divination, Politics, & Ancient Near Eastern Empires**, (Eds: Alan Lenzi - Jonathan Stökl), Society of Biblical Literature, Atlanta, 7-31.
- Eppihimer, M. (2013). "Posthumous Images and the Memory of the Akkadian Kings", **Critical Approaches to Ancient Near Eastern Art**, (Eds: Brian Brown-Marian Feldman), De Gruyter, Berlin, 319-344.
- Foster, B.R. (2005). "Transmission of Knowledge", **A Companion to the Ancient Near East**, (Ed: Daniel C. Snell), Blackwell Publishing, Oxford, 245-253.
- Frayne, D. (1990). **Old Babylonian Period (2003-1595 BC): The Royal Inscriptions of Mesopotamia (Early Periods 4)**, RIME, University of Toronto Press, Toronto.
- Frayne, D. (1993). **Sargonic and Gutian periods (2334-2113 BC): The Royal Inscriptions of Mesopotamia (Early Periods 2)**, RIME, Toronto.
- Frayne, D. (1997). **Ur III Period (2112-2004 BC): The Royal Inscriptions of Mesopotamia (Early Periods 3/2)**, RIME, University of Toronto Press, Toronto.
- Frayne, D. (1998). **Presargonic Period (2700-2350 BC): The Royal Inscriptions of Mesopotamia (Early Periods 1)**, RIME, University of Toronto Press, Toronto.
- Jowett, G. - O'Donnell, V. (2006). **Propaganda and Persuasion**, 4th Edition, Sage Publication, California.
- Kağnıcı, G. (2012). **Tarih Yazıcılığı Açısından Eski Mezopotamya'da Krali Kayıtlardaki İfadelerin Değerlendirilmesi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Kılıç, Y. – Ay, Ş. (2013). "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", **Turkish Studies** 8/5, 387-403.
- Klein, J. (1981). "The Royal Hymns of Shulgi King of Ur: Man's Quest for Immortal Fame", **Transactions of the American Philosophical Society**, New Series 71/7, 1-48.
- Klengel, H. (2001). **Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü**, (Çev: Nesrin Oral), Telos Yayıncılık, İstanbul.
- Koroğlu, K. (2009). **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, 4. baskı, İstanbul.
- Kuhrt, A. (2010). **Eski Çağ'da Yakınoğu: M. Ö. 3000 - 330**, (Çev: Dilek Şendil), II Cilt, 2. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Liverani, M. (1995). "The deeds of ancient Mesopotamian kings", **Civilizations of the Ancient Near East**, (Ed. Jack M. Sasson), Vol 4, Charles Scribner's Sons, New York, 2353-2366.
- Liverani, M. (2010). "Untruthful Steles: Propaganda And Reliability in Ancient Mesopotamia", **Opening the Tablet Box: Near Eastern Studies in Honor of Benjamin R. Foster**, (Ed: Sarah C.Melville ve Alice L.Slotsky), Brill, Leiden, 229-244.

- Liverani, M. (2011). "Later Mesopotamia", **The Oxford History of Historical Writing Volume I: The Beginnings to AD 600**, (Ed: Andrew Feldherr ve Grant Hardy), Oxford University Press, Oxford, 29-52.
- May, N. N. (2013). "I Read the Inscriptions from before the Flood . . .": Neo-Sumerian Influences in Ashurbanipal's Royal Self-Image", **Proceedings of the 56th Rencontre Assyriologique Internationale at Barcelona 26–30 July 2010**, (Eds: L. Feliu, J. Llop, A. Millet Alba, J. Sanmartin), Eisenbrauns, Winona Lake- Indiana, 199-210.
- Michalowski, P. (1991). "Charisma and Control: On Continuity and Change in Early Mesopotamian Bureaucratic Systems", **The Organization of Power: Aspects of Bureaucracy in the Ancient Near East**, (Ed: McGuire Gibson ve Robert D. Biggs), 2. baskı, The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago, 45-57.
- Mieroop, M. V. D. (2006). **Cuneiform Texts and the Writing of History**, Routledge, New York.
- Morgan, C. (2006). "Late Traditions Concerning Sargon and Naram-Sin", **The Ancient Near East: Historical Sources in Translation**, (Ed: Mark W. Chavalas), Blackwell Publishing, Oxford, 22-44.
- Nissen, H. J. (2004). **Ana Hatlarıyla Mezopotamya: Yakın Doğu Arkeolojisi'nin İlk Dönemleri**, (Çev: Z. Zühre İlkgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Oates, J. (2004). **Babil**, (Çev: Fatma Çizmeli), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Öz, E. – Albayrak, İ. (2015). "Çiviyazılı Belge ve Kitâbelerde Kralları Tanımlayan Unvan ve Sıfatlar", **History Studies** 7/1, 139-150.
- Parpola, S. (2003). "Assyria's Expansion in the 8th and 7th Centuries and Its Long-term Repercussions in the West", **Symbiosis, symbolism, and the power of the past: Canaan, Ancient Israel, and their neighbors from the Late Bronze Age through Roman Palaestina**, (ed. William G. Dever-Seymour Gitin), Winona Lake, 99-111.
- Pearce, L. E. (1995). "The Scribes and Scholars of Ancient Mesopotamia", **Civilizations of the Ancient Near East**, (Ed: Jack M. Sasson), Vol 4, Charles Scribner's Sons, New York, 2265-2278.
- Postgate, J. N. (2000). "Royal Ideology and State Administration in Sumer and Akkad", **Civilizations of the Ancient Near East**, (Ed: Jack M. Sasson), 1. cilt, New York: Charles Scribner's Sons; Macmillan Library Reference USA, 395-411.
- Pratkanis, A. – Aronson, E. (2008). **Propaganda Çağı: İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali**, (Çev: Nagihan Haliloğlu), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Qualter, T. H. (1990). "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", (Çev: Ünsal Oskay), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** 35, 255-307.
- Reichel, C. (2008). "The King is Dead, Long Live the King: The Last Days of Šu-Sin Cult at Ešnunna and Its Aftermath", **Religion and Power: Divine Kingship in the Ancient World and Beyond**, (Ed: Nicole Birsch). Oriental Institute Seminars 4. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, 133-157.
- Sharma, R. K. (2007). **Social Change and Social Control**, Atlantic Publishers, Delhi.